

Adalékok az erdélyi magyarság közéleti és politikai értékrendjéhez

Közéleti és politikai értékrend

1. Bevezetés

A Balázs Ferenc Intézet koordinálásával 1995 októberében átfogó jellegű szociológiai vizsgálat készült a Kárpát-medence magyar lakta régióiban (Kárpátalján, Délvidéken, Erdélyben és Felvidéken) az ott élő magyar közösségek *általános és közéleti értékrendjének főbb vonatkozásairól*.² Az említett kutatást 1997 júliusában megismételtük, és újból megvizsgáltuk a határon túli magyar közösségek értékválasztásait az alábbi főbb szempontok mentén:

1. Általános életszervezési értékorientációk: milyen mértékben jellemző az említett kisebbségi magyar közösségekre a *"tradicionalitás"* – a vallás, a kisközösségek, az informális kapcsolatrendszerek, a család prioritása –, kimutatható-e számottevő elmozdulás a *modernizáció, individualizáció* irányába az 1995-ös adatokhoz képest?

2. Nemzeti értékrend: meghatározó-e továbbra is a vizsgált közösségeket illetően a sajátos organikus közösségi identitás – *"léti identitás"* –, amely a szülőföldhöz, az anyanyelvhez, az anyanyelvi kultúrához való ragaszkodás révén alapvetően különbözik az utódállam polgáraiként megélt *státusidentitástól*; milyen tudásszociológiai jellemzők mentén írható(k) le a ezredvégen a *"határon túli" státussal is terhelt* regionális magyar identitás(ok)?

3. Általános közéleti/politikai értékrend: lehet-e beszélni az említett kisebbségi magyar közösségek körében a nyugati értelemben vett *politikai differenciálódás* lassú térhódításáról avagy ezek kikristályosodásának valójában terét veszi a kisebbségi lét?

4. Kisebbségi közéleti/politikai értékrend: közéleti érdeklődés általában a magyar kisebbség alapproblémái iránt és a kisebbségi érdekvédelemmel kapcsolatos vélemények (Erdélyben különös tekintettel az RMDSZ kormányzati részvételének megítélésére).

*

A jelen kutatási részdokumentációban csupán ez utóbbi, a 4. pontban körvonalazott témakörre vonatkozó eredményeinket elemezzük.

Bár a bemutatásra kerülő adatsorok korábbi időszakokra jellemző közéleti/politikai pillanatképeket dokumentálnak – 1995–1997 –, és ilyen értelemben nem elsősorban aktuálpolitikai szempontból érdekesek, mégis úgy gondoljuk, hogy a jelen összehasonlító tanulmány mindenképpen adalékként szolgálhat a romániai magyar legújabb kor történetéhez.

2. Általános közéleti érdeklődés és pártpreferenciák

A nemzetállami keretekben kitermelődött sajátos kisebbségi azonosságtudat természetesen együtt jár egyfajta belső *csoporthozzá tartozással* és a csoportot érintő alapproblémák iránti fokozott politikai érdeklődéssel is.

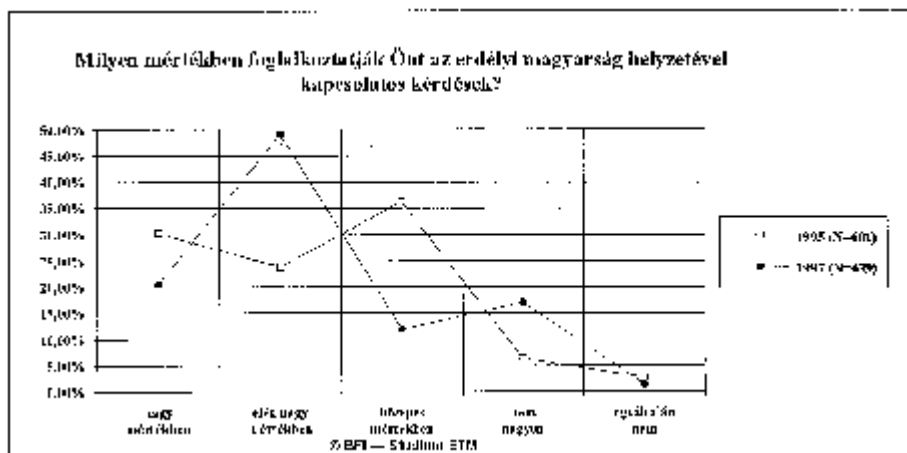
Az 1989-es politikai fordulat után voltak ugyan kitapintható érdeklődési hullámhegyek és hullámvölgyek a magyar közösség körében a kisebbségi problematika iránt, ám úgy tűnik, a romániai politikai élet gondoskodik a "mozgósítottaságról", a kisebbségi kérdések iránti érdeklődésnek, valamint a magyarság politikai egysége iránti igénynek a folyamatos újratermeléséről az erdélyi magyar közéletben.

Ha összevetjük az említett két felmérés eredményeit a kisebbségpolitikai érdeklődés tekintetében, az 1997-es adataink főként az *érdeklődés intenzitásában* mutatnak eltéréseket az 1995-ös adatokhoz képest (1. ábra).

Az ábra azt mutatja, hogy a két felmérés között eltelt időszakban mintegy 10%-ot esett azok aránya, akik élénken követik a magyar kisebbséget érintő kérdések alakulását, azok aránya viszont, akiket "nem nagyon érdekel" az említett kérdéskör, csaknem ugyanennyivel nőtt. (Érdekes, hogy az "egyáltalán nem érdekel" álláspont elenyésző arányban változott.)

A leginkább számottevő eltolódás az átlagos érdeklődés és a viszonylag nagy mértékű érdeklődés között mutatkozik, ami természetesnek is mondható, hiszen az adatfelvétel alig fél évvel az RMDSZ kormányba lépése után, 1997 júliusában történt, amikor bizonyos kormányzati intézkedésekről³ elmondható volt, hogy ezek a magyar kisebbség helyzetének javítását célozták.

1. ábra

Ebben a kontextusban érdekes kérdésnek az tűnik: *milyen társadalmi csoportokra vonatkozik az érdeklődési skála két szélső pontja között kimutatható ± 10%?*

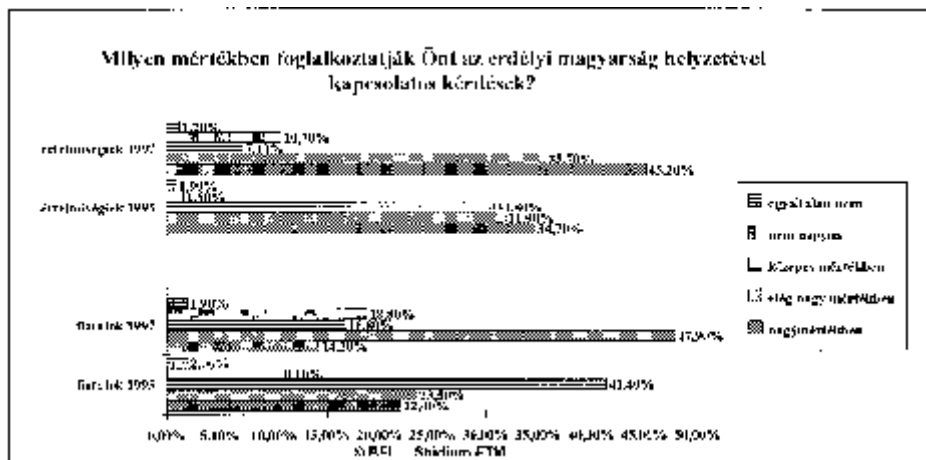
1995-ös kutatásunknak a közéleti érdeklődésre vonatkozó adatsora azt mutatta, hogy a magyar kisebbség kérdései iránt a legintenzívebb érdeklődés az értelmiségieket, valamint a középkorosztályokhoz tartozók (36–60 év) csoportját jellemezte, a legkevésbé érdeklődők pedig a legfiatalabbak és az általános iskolai végzettséggel rendelkezők voltak.

A 1997-es felmérés adatai ehhez hasonló tendenciát mutatnak: a kisebbségi témakör iránt leginkább érdeklődők továbbra is az értelmiségiek és a középkorúak, *ám kiemelésre érdemes, hogy az aktív közösségi politizálásról lemorzsolódní látszik az értelmiség kb. 10%-a, és tovább nőtt a fiatalok körében is azok aránya, akiket nem nagyon vagy egyáltalán nem érdekel a kisebbségi kérdés* (2. ábra).

Az érdeklődés lazulását illetően a legnagyobb arányú változást az általános iskolai végzettségük körében, valamint a vidéki megkérdezettek körében mutatják az adataink:

– Ha a mintából leválasztjuk azok csoportját, akik egyáltalán nem vagy nem nagyon érdeklődnek az erdélyi magyarságot érintő problémák iránt (N=114), azt látjuk, hogy 67,5%-uk általános iskolai végzettségű, 47,9%-uk falun él és 38%-uk a 35 év alattiak csoportjához tartozik.

2. ábra

Az általános közéleti érdeklődés másik mutatója a *szavazási hajlandóság*, a választásokon való várható részvétel aránya a vizsgált közösség körében. Ezzel kapcsolatosan 1997. júliusi adataink az eddig mért egyik legmagasabb szavazási hajlandóságot mutatták az erdélyi magyarság körében:

"Ha a következő vasárnap parlamenti választások lennének Romániában, Ön elmenne-e szavazni?" kérdésre a megkérdezettek 75,4%-a azt válaszolta, hogy biztosan elmenne, 15,5%-uk pedig azt, hogy valószínűleg elmenne. Mindössze 6,5% volt azok aránya, akik valószínűleg nem vagy biztosan nem mennének el voksolni, 2,4% pedig egyelőre nem tudott válaszolni a kérdésre.

A "nem szavazók" csoportja (N=41) elég nagy mértékű érintkezési felületet mutat a fentebb bemutatott kisebbségi kérdések iránt közömbösek csoportjával: azok körében ugyanis, akik biztosan nem vagy valószínűleg nem mennének el szavazni, a többség általános iskolai végzettségű (51,2%) és 35 év alatti (56,1%). Ugyanakkor a nem szavazók közel kétharmada nő (63,0%).

Ebből a csoportból a megkérdezettek majdnem fele azért nem menne el szavazni, mert "nem érdekli a politika" (47,6%), a másik fele pedig "csalódását" fejezte ki az RMDSZ politikájában (16,8%), a romániai magyar politikusokban (11,9), a többpártrendszerben (4,7%), vagy úgy vélekedett, hogy "a szocializmus jobb volt" (9,6%).

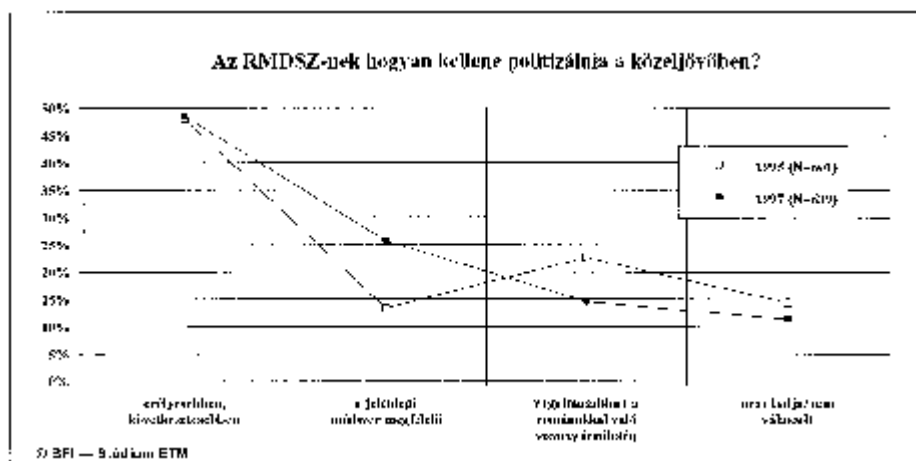
A bemutatott magas arányú közéleti érdeklődés, fél évvel az RMDSZ kormányzati szerepvállalása után, a magyar kisebbség csoportkohéziójának felerősödését is maga után vonta:

– 1997 júliusában adataink azt mutatták, hogy az aktív szavazók 93,2%-ban az RMDSZ-re szavaztak volna,⁵ és csupán 1,2%-ot tett ki azok aránya, akik egyéb román pártra adták volna voksukat (5,4% nem tudta vagy nem válaszolt a kérdésre).⁶ Ez a csoportkohézió tehát egy politikailag egységes blokkot mutat abban az értelemben, hogy az RMDSZ mögé egyértelműen felzárkózott az erdélyi magyarság nagy része mint szavazótábor.

Érdekes azonban megvizsgálni, e "monolitnak" mondható szavazótábor politikai rétegzettségét és egyéb értékpreferenciáit, ugyanis adataink ezen aspektusok mentén nagyon is differenciált képet mutatnak.⁷

Egyik ilyen (politikailag) differenciáló szempont például az RMDSZ-szel szemben támasztott elvárások spektruma és az érdekképviselet módja. Ebben a vonatkozásban egyáltalán nem egységes a "közkegép", sőt azt mondhatjuk, hogy erősen megoszlanak a vélemények. Ez az aspektus azért is figyelmet érdemel, mert e tekintetben nagyon markánsan elkülönülő véleményeket regisztráltunk 1995-ben is. Az alábbi ábra az RMDSZ politizálására vonatkozó elvárásokat szemlélteti a két adatfelvételi időpontban:

3. ábra

Az ábra adatai alapján azt mondhatjuk, hogy három jól elhatárolható álláspont mutatható ki a szavazók körében az RMDSZ politizálási gyakorlatát illetően: (1) azok csoportja, akik erélyesebb érdekképviseletet várnak el az RMDSZ-től, (2) azok csoportja, akik a jelenlegi politizálási módszert megfelelőnek tartják, (3) és azok köre, akik több rugalmasságot, kompromisszumkészséget várnak el a magyar kisebbség érdekképviseleti szervezetétől.

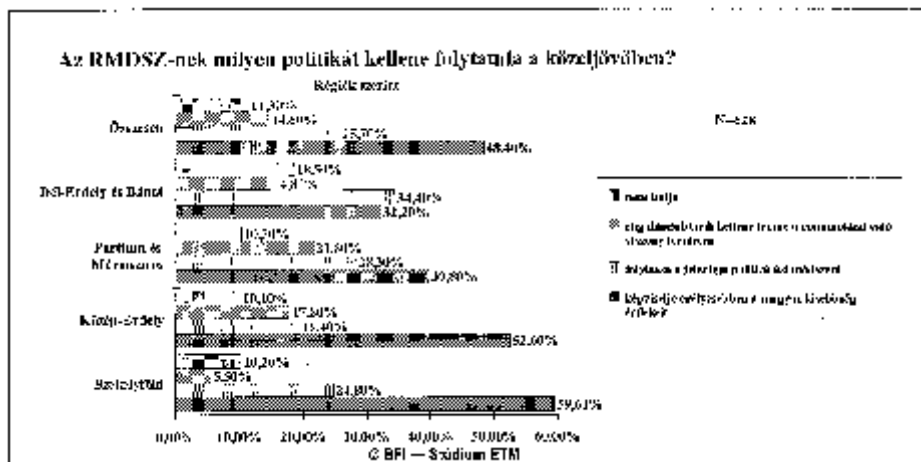
Adataink szerint tehát – mint az ábra is szemlélteti – minden második megkérdezett mind 1995-ben, mind 1997-ben azt várta el az RMDSZ-től, hogy erélyesebben képviselje a magyar kisebbség érdekeit.

A két felmérés közötti időszakban, főleg az RMDSZ kormányba lépését követően, megnőtt a jelenlegi politizálási módszert ("vonalat") támogatók aránya, és csökkent azoké, akik úgy gondolják, hogy rugalmasabban kellene politizálni a románokkal való viszony területén.

Bár e három álláspont támogatottsága mutat kisebb-nagyobb átrendeződéseket a különböző időszakokban, elmondható, hogy "tartja magát" és elsősorban regionális szempontból bír relevanciával.

A regionális szórásokat figyelembe véve egyértelmű, hogy az erélyesebb politika iránti igény egyenes arányban csökken a (magyar) népességi perifériák felé, és ugyanilyen arányban növekszik a jelenlegi politizálási módszer támogatottsága csakúgy, mint a rugalmasabb politizálás iránti igény.

4. ábra

Kiemelésre érdemes ugyanakkor, hogy *mindkét adatfelvételi időpontban az értelmiségiek voltak a leginkább megosztottak az említett kérdésben*: 1997-ben pl. 44,7%-ot tett ki azok aránya, akik erélyesebb politizálást várnának el az RMDSZ-től, 31,8%-uk a jelenlegi politizálási módszert támogatta, míg 20%-uk azon a véleményen volt, hogy az RMDSZ legyen rugalmasabb a románokkal való viszony területén. (Erre a megosztottságra a továbbiakban még visszatérünk.)

Az említett, a román többség vonatkozásában megélt különbözőségnek és belső csoportkohézióknak szemléletes példáját nyújtják a **másodlagos pártpreferenciákra**, valamint a **negatív pártpreferenciákra** vonatkozó adataink is.

A másodlagos pártpreferenciára vonatkozó válaszokat – nevezetesen, hogy *milyen pártra/pártokra szavaznának másodikként a megkérdezettek* – az alábbi táblázatban mutatjuk be (1. táblázat).

1. táblázat

Ha két pártra is szavazhatna, melyikre adná második szavazatát?
(N=598)^a

	Esetszám	Százalék	Kumulált százalék
nem tudja	204	34,3%	34,3
nem válaszolt	44	7,4%	41,7
az RMDSZ-re	123	20,5%	62,2
Demokratikus Konvenció	107	17,8%	80,0
Keresztény Demokrata Nemzeti Parasztpárt	37	6,2%	86,2
egyéb román párt	83	13,8%	100

Mint a táblázat adatai szemléltetik, *a megkérdezettek 62,2%-ának esetében nem lehet semmilyen másodlagos preferenciáról beszélni*, sőt – bár illogikus, mégis sokatmondó – 20,5%-uk esetében a másodikként preferált párt is az RMDSZ.

A másodlagos pártpreferenciával jellemezhető 37,8%-ot kitevő csoport rangsorában az első helyet a *Demokratikus Konvenció* foglalja el (17,8%), 13,8%-uk egyéb román pártot jelölt meg (Liberális Párt 93,

Polgári Szövetség, Demokrata Párt), 6,2%-uk pedig másodikként a *Keresztény Nemzeti Parasztpártra* szavazna.

A román pártoknak a magyar kisebbség által való támogatottságára érdemes azonban bővebben kitérni. Adataink alapján elmondhatjuk, hogy ez a "kisebbségi" másodlagos pártpreferencia sokkal inkább a rendszerváltás lehetőségét idéző, bizakodó, a választási győzelem utáni közhangulatot és médiapropagandát képezi le, mintsem valóságos nyitást jelentene a román politikai pártok felé.

Ha ugyanis külön elemezzük azon reszpondenseink csoportját, akik megjelöltek valamilyen román pártot második pártként (N=227), érdekes megoszlásokat kapunk:

A másodlagos pártként valamilyen román pártot megjelölők legnagyobb arányban többen (43%) és falun (51,2%) élnek, általános iskolai végzettségűek (55,8%) és a legidősebb korosztályhoz tartoznak (46,2%). Mindez azért figyelemre méltó megoszlás, mert ezekkel az adatokkal szemben az lett volna várható, hogy a román politikai paletta irányába történő nyitás a többségében románok lakta térségekben, a műveltebb és a fiatalabb rétegek körében mutat majd az átlagnál magasabb értékeket.

A románokhoz való viszonyulás tekintetében tehát szükséges különbséget tenni a mindennapi interperszonális/informális kapcsolatokat jelentő román–magyar viszony, valamint az erdélyi magyar közösség tagjainak a román intézményekhez (ez esetben a pártokhoz) való kapcsolata között. Eddigi felméréseink adatai azt jelzik, hogy ez két, markánsan elkülönülő viszonyulási szintként jellemezhető.

Ebben a vonatkozásban szemléletes 1997-es felmérésünk egy másik adatsora is: alig fél évvel a magyarság által is messzemenően támogatott ellenzéki győzelem után, *a megkérdezettek mintegy 40,1%-a vélekedett úgy, hogy jogai kivívásában számíthat a román államra.*⁹ A válaszadók túlnyomó többsége (71,2%) jogainak kivívásában elsősorban a *demokratikusan gondolkodó románokra*, valamint (továbbra is) a *nemzetközi fórumokra* (60,5%) számít.

A román államba és a demokratikusan gondolkodó románokba vetett bizalom közötti különbség azért is érdemel külön figyelmet, mert a kisebbségi státus és a hatalomban való részvétel között feszülő szerepzavarra utal és ilyen értelemben inkoherens azzal a ténnyel, hogy a magyar érdekképviselő kormányzati tényező.

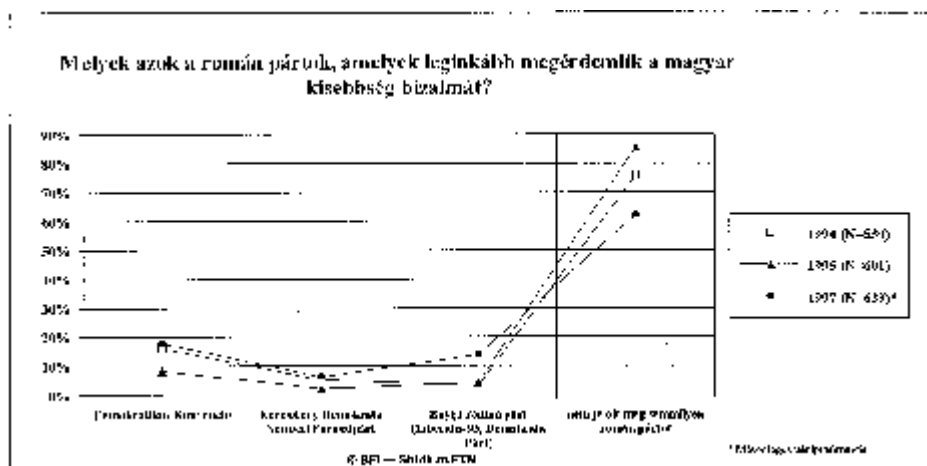
A demokratikusan gondolkodó románokba vetett bizalom tükröződik a leginkább kedvelt politikusokra, közéleti személyiségekre vonatkozó válaszokban is. Azoknak a politikusoknak a rangsorában, akikben a megkérdezettek a "leginkább megbíznak"¹⁰ 1997 júliusában, Emil Constantinescu államfő a III., Victor Ciorbea (akkori) miniszterelnök az V. helyet kapta. A román politikai hatalom vezető képviselőinek a bekerülése a magyar szavazótábor "népszerű" személyiségei¹¹ közé önmagában is jelzésértékű, és egyik sajátos mutatója a vizsgált időszaknak.

Az említett szelektív viszonyulással kapcsolatban (ami tehát a demokratikusan gondolkodó románokban és a román politikai pártokban való eltérő bizakodásban mutatkozik meg) érdemes még bemutatni a másodlagos preferenciaként megjelölt román pártokba vetett bizakodás alakulását 1994 óta.

Mint az 5. ábra szemlélteti: *1994-es¹² és 1995-ös felmérésünk eredményeihez képest az ezen pártokba vetett bizalom – a magyar kisebbség nézőpontjából – nem változott meg ugrásszerűen azáltal, hogy az 1996-os választásokon győztes ellenzéki pártok felkérték az RMDSZ-t a kormányzásban való részvételre.*

A magyar kisebbségnek a többség vonatkozásában kimutatott kohézióját támasztják alá a "negatív pártpreferenciára" vonatkozó eredményeink is: a megkérdezettek túlnyomó többsége a kérdésre válaszolva *szélsőséges nacionalista pártokat* nevezett meg: 50,3%-uk nem szavazna semmilyen körülmények között a Vatra Româneascăra, 12,8 %-uk pedig a Nagy-Románia Pártot, 8,1%-uk a Ion Iliescu által irányított Társadalmi Demokrácia Pártját, 7,9% pedig (akármilyen) "román" pártot – nem szavazna román pártra – jelölt meg, amelyet a leginkább elutasít.

5. ábra

A Vatra Românească mint negatív pártpreferencia a nagyvárosi és a közép-erdélyi válaszolókat, a Nagy-Románia Párt "elutasítása" pedig a felsőfokú végzettségűeket jellemzi az átlagnál nagyobb arányban.

*

Az általános közéleti érdeklődést és a pártpreferenciákat bemutató eredményeink összegzésekként azt mondhatjuk, hogy az RMDSZ kormányba lépése nagymértékben rányomta a bélyegét az általános közéleti érdeklődésre és megerősítette a magyar kisebbség tagjait az egységes politikai fellépés eredményességében. Ennek következtében viszonylag pozitív képet kaptunk mind a magyar kisebbség belső kohéziójáról és politikai egységéről, mind a román demokratikus fordulatba, a demokratikusan gondolkodó románokba vetett bizalomról.

A következő hónapok (évek) eseményei döntik majd el, hogy ez a bizakodás a magyar kisebbség részéről merő illúzió volt-e vagy sem.¹³

3. Az RMDSZ a kormányban

Alighanem az elmúlt kisebbségi évtizedek egyik leginkább reményteljes időszakaként datálható az RMDSZ kormányba lépése utáni első fél év.

A felmérésünk vonatkozó eredményei egyfelől a román demokratizálódás esélyébe vetett optimista közhangulatot, másfelől pedig az RMDSZ kormányba lépésének a magyar szavazótábor részéről való csaknem egységes támogatottságát tükrözik.

Adatfelvételünk időpontjában – 1997 júliusában – a megkérdezetteknek a 11,2%-a teljes mértékben, 48,4%-a pedig részben elégedett volt az új román kormány fél éves tevékenységével. Ez a csaknem kétharmados elégedettség, adataink szerint, a teljes mintát jellemezte, ugyanis e tekintetben nem mutatkoztak szignifikáns különbségek sem regionális, sem egyéb személyi változók szerint.

A mintába bekerült személyek több mint háromnegyede (75,8%) az említett adatfelvételi időszakban úgy vélte, hogy az új román kormány (Ciorbea-kormány) kitölti mandátumát, azaz hatalmon marad megbízatása végéig (4 évig), csupán 8,1%-ot tett ki azok aránya, akik nem bíztak ebben (16,1% nem tudta megítélni vagy nem válaszolt a kérdésre).

Az RMDSZ kormányzati részvételének támogatottságára vonatkozóan felmérésünk eredményeit az alábbi táblázatban mutatjuk be (2. táblázat):

2. táblázat

Mennyire tartja helyes döntésnek, hogy az RMDSZ belépett a kormánykoalícióba? (N=639)

	Esetszám	Százalék	Kumulált százalék
nagyon helyesli	336	52,6	52,6
inkább helyesli	163	25,5	78,1

nem nagyon helyesli	22	3,5	81,6
egyáltalán nem helyesli	8	1,2	82,8
nem tudja	72	11,2	94,0
nem válaszolt	38	6,0	100
összesen	639	100	-

Amint a táblázat is mutatja, 1997 júliusában a megkérdezettek 52,6%-a teljes mértékben támogatta az RMDSZ kormányba lépését, és csupán 4,7%-ot tett ki azoknak a részaránya, akik elutasító álláspontot képviseltek a kérdést illetően.

Az említett skála két végpontja között azonban (nagyon helyesli – egyáltalán nem helyesli) figyelemre méltó szórás mutatkozik a *támogatás intenzitásában* főként regionális szinten, de iskolai végzettség szerint is.

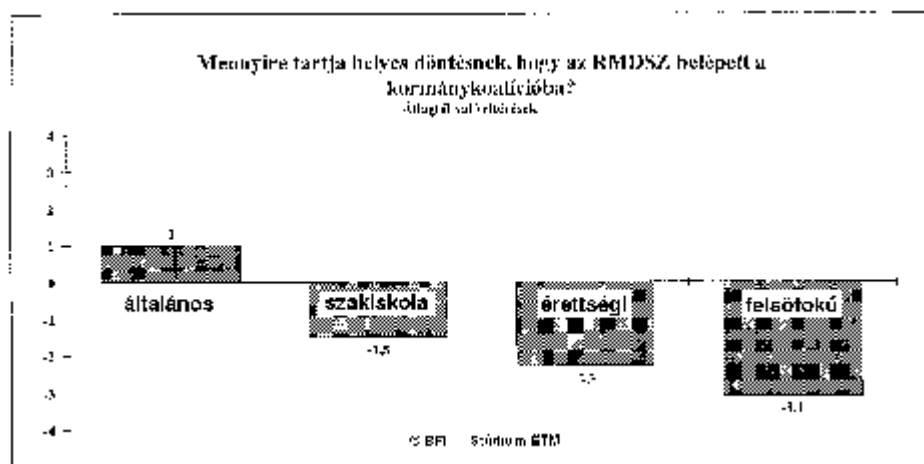
E megoszlások árnyaltabb bemutatása érdekében a szóban forgó kérdésre kapott válaszokból – 100-as skálára való transzformációval – létrehoztunk egy külön változót, és varianciaanalízissel elemeztük az említett támogatás átlagától való eltéréseket.

Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy az RMDSZ kormányba lépésének támogatása növekvő tendenciát mutat a tömbtől a (magyar) népességi perifériák felé: *az RMDSZ kormányba lépésének helyeslése a bemutatott átlagtól negatív irányba tért el a Székelyföldön és leginkább a dél-erdélyi/bánáti megkérdezetteket jellemezte.*

Iskolai végzettség szerinti bontásban pedig az érdemel említést, hogy *a kormányzásban való részvételt valamivel "óvatosabban" támogatták a felsőbb fokú, mint az alacsonyabb iskolai végzettségűek* (6. ábra).

Eszerint tehát az *értelmiség* mutatta a leginkább "szkeptikus" viszonyulást a kérdéskör tekintetében: 49,6%-uk "nagyon helyesnek" találta, 38,3%-uk "inkább helyeselte", 3,2%-uk nem foglalt állást, 6,3%-uk nem nagyon, 2,5%-uk egyáltalán nem helyeselte a tárgyalt döntést.

6. ábra

Hangsúlyozzuk: *az ábrán bemutatott átlagtól való negatív irányú eltérés az iskolai végzettség függvényében nem a kormányzati részvétel elutasításra utal, hanem csupán a támogatás mérsékeltebb intenzitására az értelmiségiek részéről.*

Életkorcsoportok vonatkozásában *az 55 év feletti korosztály volt az, amely – adatfelvételünk időpontjában – átlagon felüli arányban tartotta helyes döntésnek az RMDSZ kormányzati részvételét, s mint a továbbiakban még lesz rá utalás, ez a leginkább bizakodó csoport is a kérdéskör megítélésében.*

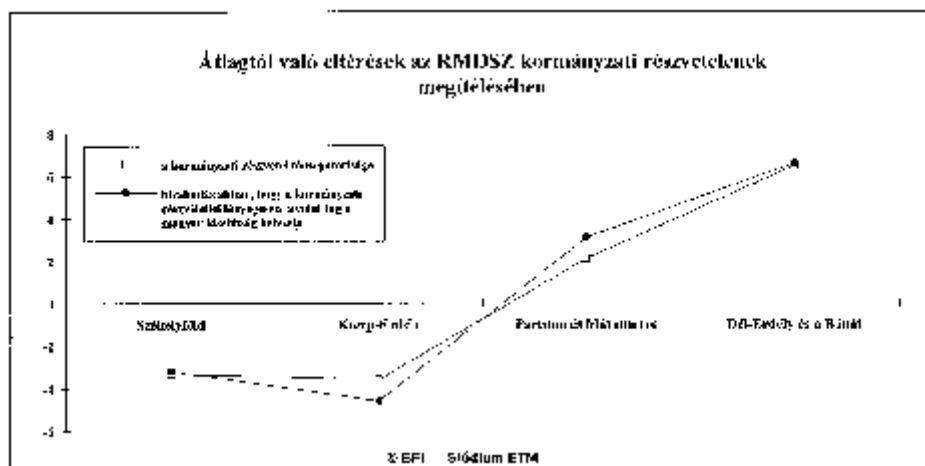
Arra a kérdésre azonban, hogy *mennyire bíznak a megkérdezettek abban, hogy az RMDSZ kormányzati részvételével lényegesen javulni fog a magyar kisebbség helyzete*, már a fentebb bemutatott támogató viszonyulásoknál jóval differenciáltabb és visszafogottabb válaszokat kaptunk: *a mintába bekerült személyek 21,5%-a nagyon bizakodó, 49,9%-a inkább bizakodó volt, 14,0%-uk nem nagyon, 12,8%-uk*

pedig egyáltalán nem mutatkozott bizakodónak a tekintetben, hogy a kormánykoalícióba való belépésnek lesz számottevő hozadéka az erdélyi magyarság szempontjából. Ezek az adatok tehát inkább kiváló optimizmust tükröznek, mintsem valamiféle megváltásba vetett hitet.

Nagyon érdekes adalék ehhez a bizakodó/kiváló viszonyulásnak a jellemzéséhez az alábbi adat: a nagyobb mérvű bizakodás *nem mutat összefüggést a másodlagos pártpreferenciákkal*,¹⁴ azzal tehát, hogy volnának olyan román pártok, amelyekben olyan mértékben megbíznak a megkérdezettek, hogy másodikként rájuk voksolnának. Pontosabban fogalmazva, nem azok a csoportok bíznak leginkább a kormányzati szerepvállalás kisebbségpolitikai hozadékaiban, amelyeknek van másodlagos pártpreferenciájuk, hanem azok, akik nem tudtak megjelölni a román politikai palettán olyan pártot, amelyre másodikként szavaznának. Ez paradox jelenség, és azért különösen érdekes, mert amennyiben az RMDSZ a saját politikai programjával egyfajta (vállalt) elszigeteltségben működik a romániai politikai mezőnyben, annyiban az említett "derülítés" inkább a romániai demokratikus változásokra vonatkozik, semmint ennek várható kisebbségpolitikai eredményességére.

A tárgyalt bizakodó viszonyulás – nevezetesen, hogy a kormányban való részvétellel lényegesen javulni fog a magyar kisebbség helyzete – értelemszerűen szignifikáns kapcsolatot¹⁵ mutat a kormányzati részvétel támogatásának erősebb intenzitásával, ami azt jelenti, hogy a magasabb fokú bizakodás a kormányzati részvétel kisebbségpolitikai hozadékaiban ugyanazokat a csoportokat jellemzi átlagon felül, amelyek a leginkább támogatták a kormányba lépést is (a dél-erdélyi/bánáti régió, az általános iskolai végzettséggel rendelkezők és a legidősebb korosztály képviselői). Az alábbi ábra ezt az "együttjárást" mutatja régiók szerinti bontásban.

7. ábra

Mindazonáltal a bemutatott átlagtól való eltérések nagyon finom mutatók, amelyek nem gyengítik meghatározó mértékben azt a tényt, hogy a megkérdezettek túlnyomó többsége – az adatfelvétel időpontjában – bízott a pozitív irányú változásokban Románia politikai életében és ennek egyik gyakorlati megvalósulásaként értékelte (és helyeselte) az RMDSZ kormányzati részvételét.

Ezt bizonyítja az is, hogy 1997 júliusában a megkérdezettek 64,1%-a bizonyosra vette vagy nagyon valószínűnek tartotta, hogy az RMDSZ a kormányzati ciklus végéig tagja marad a román kormánykoalíciónak.

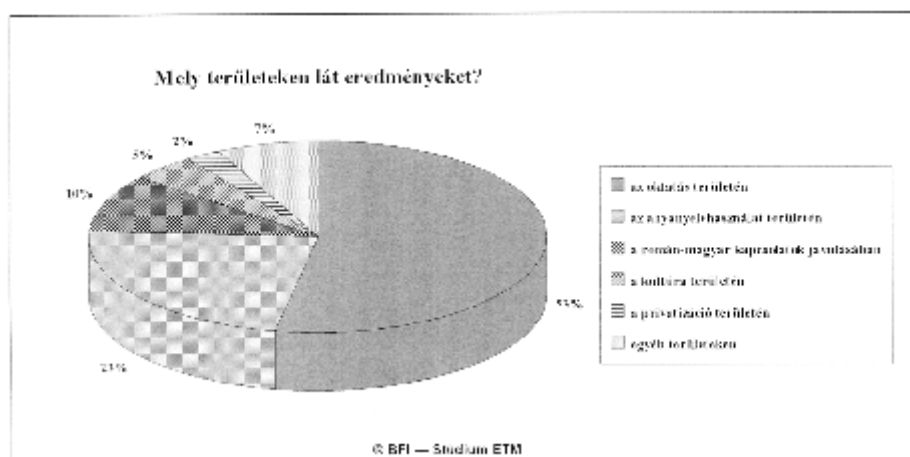
Ugyanakkor e tekintetben az is szemléletes, hogy a mintába bekerült személyek több mint fele (53,1%) az adatfelvétel időpontjában már észlelt olyan konkrét eredményeket, amelyek az RMDSZ fél éves kormányzati részvételének tudhatók be.

A már elért eredményeket illetően a kérdésre válaszolók (N=411) legnagyobb része a magyar tantervű oktatás és az anyanyelvhasználat területén észlelt javulást.

Ezek nyilvánvalóan a 1997 tavaszán elfogadott sürgősségi kormányrendeletekkel vannak kapcsolatban csakúgy, mint a román–magyar kapcsolatok javulására vonatkozó vélemény, amely elsősorban a magyar konzulátus Kolozsváron való újranyitására vonatkozik.

A megkérdezettek nézőpontjából az RMDSZ kormányzati részvételével már elért eredményeket az alábbi ábra szemlélteti:

8. ábra

Azok csoportját, akik szerint még nincsenek a kormányzati szerepvállalásnak konkrét eredményei, legnagyobb arányban a székelyföldi megkérdezettek alkotják (35,1%-uk Hargita, Kovászna megyében él), megyénkénti bontásban pedig a Kolozs megyei reszpondensek (15,6%).

Arra a kérdésre, hogy előfordulhatnak-e olyan helyzetek/problémák, amelyek miatt az RMDSZ-nek ki kellene lépnie a kormánykoalícióból, a megkérdezetteknek egynegyede (24,8%) nemmel válaszolt, 41,8% nem tudta ezt a kérdést megítélni, és *csupán egyharmadot tett ki azok aránya, akik azt válaszolták a szóban forgó kérdésre, hogy lehetnek ilyen helyzetek.*

A "kilépés lehetőségében is gondolkodók" többségükben felsőfokú iskolai végzettségűek, illetve többen élnek (Székelyföld, Közép-Erdély), tehát ugyanazok a társadalmi csoportok/rétegek, amely az átlagosnál kevésbé mutatkoztak bizakodónak, vagy visszafogottabb viszonyulást mutattak az egész kérdéskör tekintetében.

Az RMDSZ-nek a kormánykoalícióból való kilépését szükségessé tevő helyzeteket az alábbi kategóriákba vontuk össze (3. táblázat).

3. táblázat

**Milyen helyzetekben tartaná szükségesnek, hogy az RMDSZ kilépjen a kormányból?
(N=139)**

	Esetszám	Százalék
ha nem teljesülnek a kisebbségekre vonatkozó ígéreték	31	22,3
a tanügyi törvény elvetése	17	12,2
tehetetlenség az érdekképviseletben	17	12,2
a román nacionalizmus felerősödése	15	10,7
a kompromisszumkészség hiánya a koalíción belül	11	7,8
kényszerhelyzet (kormánybukás)	11	7,8
"ha nem tartják be a megállapodásokat"	7	4,8
egyéb (magyarellenes intézkedések)	30	22,2
összesen	139	100

Az RMDSZ kormányzati részvételének megítélését tartalmazó elemzésünk összegzésképpen újlag kiemelésre érdemesnek tartjuk *a magyar kisebbségnek a román demokratizálódás irányába való nyitását és bizakodását fél évvel az 1996-os romániai választások után.*

A felmérés időpontja óta eltelt időszak eseményei – ami az említett sürgősségi kormányrendeletek parlamenti jóváhagyásának folyamatát illeti –, valamint a romániai többségi sajtóban a magyarelles hangulatkeltés folyamatossága miatt utólag úgy tűnik, a felmérés által készített *“gyorsfénykép a bizakodásról”* nem bír kellő megalapozással, csupán a romániai magyar kisebbség egyik legpozitívabb időszakát dokumentálta.

Az RMDSZ kormányzati részvételére vonatkozó kérdéseket szükséges lenne azonban gyakoribb időközönként vizsgálni ahhoz, hogy pontos képet kapjunk arról: *hogyan vélekedik az erdélyi magyar közösség az RMDSZ kormányba lépéséről, esetleg a koalícióval való szakításáról.*

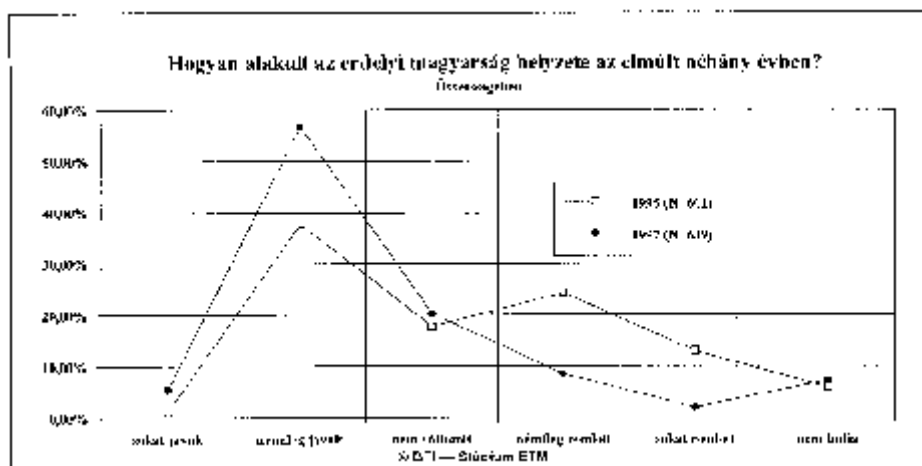
A fentiekén kívül külön figyelmet érdemel az értelmiség egy részének mérsékeltabb viszonyulása az RMDSZ kormányzati részvételéhez. Erre a továbbiakban még lesz utalás, hiszen a kisebbségi magyar értelmiség politikai differenciáltsága sajátos aspektusa a BFI által vizsgált témaköröknek.¹⁶

4. A kisebbségi érdekvédelemmel kapcsolatos vélemények

Az előző részben bemutatott optimista közhangulat tükröződik a magyar kisebbség helyzetének megítélésében is: mind az oktatás, a kultúra, az anyanyelvhasználat, a gazdaság területén, mind pedig összességében a megkérdezettek nagyobb része – mindkét felmérés szerint – az elmúlt évekhez képest a magyar kisebbség helyzetét illetően némi javulást érzékelt.

1995-ben végzett felmérésünk vonatkozó eredményei azt mutatták, hogy a diktatúra bukása után eltelt időszak fejleményeiről, nagyon kevéssel ugyan, de többen vélekedtek pozitívan, mint negatívan. *1995-ben ugyanis a megkérdezettek 38,8%-a úgy ítélte meg, hogy az elmúlt évekhez képest összességében javult az erdélyi magyarság helyzete, 37,2% volt azok aránya, akik szerint ez “valamelyest romlott” vagy “sokat romlott”.* Megjegyezzük, hogy 1995-ben is, a többi határon túli magyar közösséghez viszonyítva, az erdélyi magyarság vélekedett leginkább pozitívan saját helyzetének alakulásáról.¹⁷

9. ábra

1997-es felmérésünk eredményei e pozitív irányba mutató helyzetmegítélés további (fokozati) javulását mutatják. Eszerint *62,1%-ot tesz ki azok aránya, akik úgy ítélték meg, hogy az erdélyi magyarság helyzete az elmúlt években javult, és csupán 10,1%-ot alkotott azok csoportja, akik úgy ítélték meg, hogy ez némileg romlott vagy sokat romlott.*

Az alábbi ábra a két felmérés vonatkozó eredményeit mutatja. Az 1995-ös relatív pozitív megítélésről a válaszok egyértelműen áttolódtak a pozitív oldalra (9. ábra).

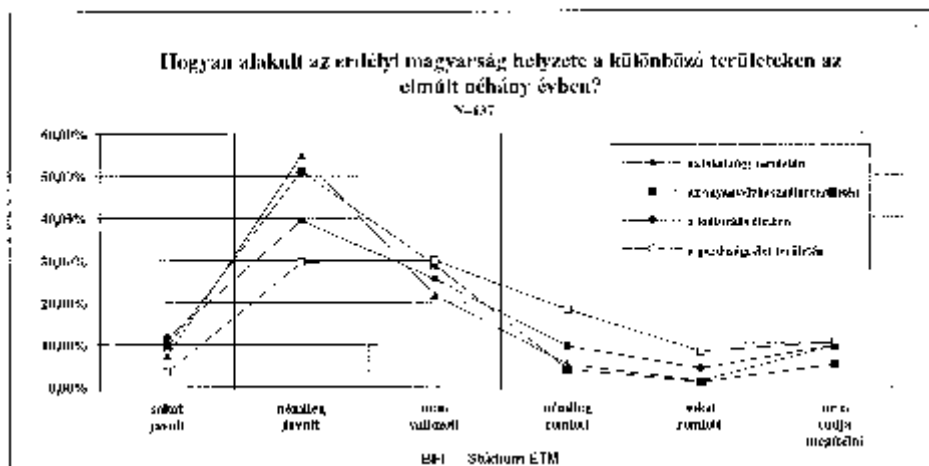
A fentebb bemutatott pozitív kép az erdélyi magyarság helyzetének összességében való megítélésére vonatkozik, ami a különféle területek szerinti bontásban – oktatás, kultúra, anyanyelvhasználat, gazdaság, kisebbségi jogok – jelentős különbségeket mutat.

A megkérdezettek nézőpontjából a leginkább számottevő javulás 1997 nyarán az iskolaügy és az anyanyelvhasználat területén érezhető, míg a gazdasági élet vonatkozásában ez jóval alatta marad az elvárásoknak.

Ez a megoszlás részben egybecseng az 1995-ben végzett felmérés vonatkozó adataival is: 1995-ben a megkérdezettek többsége szerint javulás elsősorban a kultúra és az anyanyelvhasználat területén következett be, míg visszaesés elsősorban a gazdasági élet területén.

A 1997-es felmérés szerint tehát az oktatás területén bekövetkezett pozitív irányú változások a leginkább mérvadóak (ez nagymértékben az RMDSZ kormányba való belépését követő sürgősségi kormányrendeletnek tudható be), míg a gazdasági téren bekövetkezett vélt javulás nem számottevő (10. ábra).

10. ábra

A vizsgált magyar kisebbségi közösségek életviszonyainak alakulása szoros összefüggésben van mindazokkal a jogokkal, amelyek keretei között szervezi társadalmi létét, mindennapi tevékenységét és erőfeszítéseket tesz kultúrája megőrzésére. Következésképpen többéves kutatássorozatunk mindegyik fázisában külön hangsúllyal vizsgáltuk a megkérdezetteknek a *jogi keretek* iránti igényeit.

1997 nyarán a megkérdezettek túlnyomó többsége (80,1%) úgy vélekedett, hogy az erdélyi magyarság fennmaradásához és fejlődéséhez kollektív jogok biztosítása szükséges ("hogymint közösséget illessék meg jogok"), és csupán 9,8%-ot tett ki azok aránya, akik szerint elegendő az egyéni állampolgári jogok biztosítása.

Adataink szerint a kollektív jogok iránti igény az 1995-ös felmérés adataihoz képest 11,7%-kal nőtt. Akárcsak az 1995-ös eredmények, a jelen felmérés adatai is azt mutatják, hogy a kollektív jogokat az átlagnál magasabb arányban képviselik a tömbben élő megkérdezettek (86,8%) és az iskolázottabb rétegek (89,5%–84,5%), valamint a középkorosztály képviselői (88,6%). Az egyéni jogok melletti álláspont továbbra is a dél-erdélyi/bánáti mintát (14,6%) és a legfiatalabb korosztályt (13,7%) jellemzi átlagon felül.

Az erdélyi magyarság (kollektív) jogainak intézményes biztosítékát jelentené az anyanyelvhasználat kiterjesztése a közigazgatásra és a joggyakorlatra ott, ahol a magyar lakosság aránya számottevő, az autonómia különböző szintjeinek kiépítése, valamint az önálló magyar egyetem létrehozása. Ennek az intézményes keretnek a megvalósítása tételesen szerepel az RMDSZ programjában, és adataink szerint *messzemenő támogatást élvez az erdélyi magyarság részéről is.*

Az alábbi táblázatban a szóban forgó intézményes keret támogatottságát mutatjuk be.

4. táblázat

Véleménye szerint mennyire fontos az erdélyi magyarság fennmaradásához...
(N=639)

	nagyon fontos	nem nagyon fontos	egyáltalán nem fontos
Az önálló magyar egyetem létrehozása	87,5	7,2	1,7
A magyar nyelv használata a hivatalokban	86,9	10,4	1,4
A magyar nyelv használata a joggyakorlatban	85,7	10,1	9,1
Az erdélyi magyarság kulturális autonómiája	81,4	9,1	1,3

Az erdélyi magyarság területi autonómiája	64,3	17,4	6,8
Az egyházi javak visszaszolgáltatása	83,0	9,4	2,6
A magyar iskolahálózat fejlesztése	97,2	1,9	0,3

Mint a 4. táblázat mutatja, a felsorolt kérdések vonatkozásában beszélhetünk egy átlagban 85%-os többségről, akik az említett intézményes keret megteremtését nagyon fontosnak tartják, és egy átlagosan 15%-ot kitevő csoportról, akik a felsoroltakat nem nagyon vagy egyáltalán nem tartják fontosnak.

Ebben a kontextusban az tűnik inkább megválaszolásra érdemesnek: *milyen társadalmi csoportokra jellemző ez utóbbi álláspont, azaz: melyek azok a csoportok/rétegek, amelyek a kevésbé támogató 15%-ot alkotják.*

Adataink alapján azt mondhatjuk, hogy a teljes kérdéssorozat esetében – kivétel a kulturális autonómia és az egyházi ingatlanok visszaadására vonatkozó igény – *a kevésbé támogatók legnagyobb arányban nagyvárosiak, felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők, valamint dél-erdélyi/bánáti megkerdezettek.*

E tekintetben meglepő fejleménynek számít – és az előző fejezetekben is bemutatott eredményekkel némileg inkohereus –, hogy *az értelmiségiek viszonyulása negatív irányba tér el az átlagtól éppen a kisebbségpolitikai szempontból kardinálisnak számító kérdéskörök vonatkozásában.*

Az alábbi táblázat a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők válaszait mutatja.

5. táblázat

Véleménye szerint mennyire fontos az erdélyi magyarság fennmaradásához...
(N=76)

	nagyon fontos	nem nagyon fontos	egyáltalán nem fontos
Az önálló magyar egyetem létrehozása	79,8	19,0	0,0
a magyar nyelv használata a hivatalokban	78,6	19,0	2,4
A magyar nyelv használata a joggyakorlatban	77,4	21,4	1,2
Az erdélyi magyarság kulturális autonómiája	90,4	9,6	0,0
Az erdélyi magyarság területi autonómiája	44,6	32,5	6,0
Az egyházi javak visszaszolgáltatása	90,8	8,9	0,4
A magyar iskolahálózat fejlesztése	95,7	4,3	0,0

A táblázat adatai alapján azt mondhatjuk, hogy az erdélyi magyar értelmiség a többi társadalmi réteghez képest megosztottabb a szóban forgó kérdéskörök megítélésében. Ennek a differenciáltságnak csupán egyik vetületét vizsgálja meg a politikai/jogi kérdések tekintetében kimutatható törésvonal. Legalább ilyen hangsúlyos a *gazdasági differenciálódás* is, nevezetesen az a folyamat, hogy a közösségi elkötelezettségű kisebbségi értelmiségi attitűd egyre veszít vonzásából.¹⁸ Az 1995-ben még "válságstábnak" nevezett erdélyi magyar értelmiségi csoportról ugyanis felmérésünk adatai alapján lemorzsolódnak látszik egy magasabb jövedelmű, vállalkozóvá átalakult réteg.¹⁹

Az értelmiség egyfajta polarizációja a tárgyalt kérdések tekintetében ahhoz a már bemutatott adatsorhoz is kapcsolható, amely szerint az RMDSZ kormányzati részvételét érintő kérdésekben a leginkább mérsékelt és visszafogott viszonyulásokat a felsőfokú iskolai végzettségűek mutatták. *Ez az óvatosabb viszonyulás nemcsak kompromisszumkészségre vagy annak hiányára utal, hanem rávilágít arra a szerepvárra is, ami a hatalomban való részvétel és a (történelmileg kialakult) kisebbségi értelmiségi státus között feszül.*

5. Záró gondolatok

A jelen részdokumentációban csupán az erdélyi magyarságnak a közélettel kapcsolatos értékorientációit elemeztük. Lévéen kiragadott rész egy tágabb értelmezési keretből (hiszen a jelen tanulmányból kihagytuk a közéleti/politikai preferenciáknak a többi vizsgált értékdimenzióval való összefüggéseit), zárszóként az alábbi – csupán a bemutatott adatokkal kapcsolatos – szempontokat emeljük ki:

Kutatássorozatunk eredményei elsősorban az erdélyi magyar közösség rétegzettségére és differenciálódási folyamataira hívják fel a figyelmet.

Noha politikai pluralizmus iránti igényt direkt módon nem regisztráltunk – az erdélyi magyarság az 1997-es adatok szerint is monolit szavazótáborként van jelen Románia belpolitikai életében és döntően az "egységpolitika" hívének bizonyult –, az RMDSZ politikájának megítélése tekintetében megjelenő eltérések (valamint az ehhez kapcsolódó különböző értékorientációk) nem zárják ki annak a lehetőségét, hogy az erdélyi magyarság politikai képviselete a belátható jövőben a közösség differenciáltságának mértékében pluralizálódjék.

Külön hangsúlyt érdemelnek az értelmiség differenciáltságát mutató adataink a kisebbségvédelemmel kapcsolatos kérdéskörök tekintetében. Adataink szerint ugyanis éppen az erdélyi értelmiség értékrendjében tapasztalt nagyfokú különbözőségek lehetnek katalizátorai az említett politikai pluralizálódásnak.

A román demokratizálódásba vetett bizakodás, a kormányzati részvétellel, valamint a kisebbségi érdekképviselettel kapcsolatos vélemények nagyon pozitív képet mutatnak (elsősorban a többi kárpát-medencei régió adataival összevetve). Adataink mélyelemzése azonban arra is rávilágít, hogy a közelmúlt politikai folyamatainak elfogadása és "üdvözlése" nem jelenti egyben azt is, hogy az erdélyi magyar közösség legkülönbözőbb rétegei a jelenlegi szinten kívánják stabilizálni kisebbségi jogaik érvényesítését. A közéleti szempontból aktívabbnak mondható alcsoportok értékrendje – hasonlóan a Felvidéken, Vajdaságban és Kárpátalján regisztrált véleményekhez – tartalmaz olyan, a közösségük fennmaradását és fejlődését érintő további elemeket, amelyek meghaladják a jelenlegi keretek nyújtotta lehetőségeket.

Vizsgálatunk bemutatott részegységének összegzésekképpen magukból a regisztrált adatokból fogalmazódik meg a konklúzió: 1997 nyarán az erdélyi magyar közösség közéleti és politikai értékrendjét az "illúziók és a realitás" határmezsgyéjén találtuk (sokkal inkább, mint a többi vizsgált területen élő magyar kisebbségi közösségeket).

Kutatássorozatunk további fázisaira vár a feladat, hogy az előhívott "pillanatfelvétel" kontúrjai mentén – úgyszintén a már kipróbált összehasonlító keretben – kövessük a különböző határon túli magyar közösségek életviszonyainak és közéleti preferenciáinak további módosulásait.

Kétségtelen, hogy ennek a feladatnak mielőbbi elvégzése az erdélyi magyarság körében a leginkább aktuális és sürgető.

© Balázs Ferenc Intézet 1997.

1 Módszertani összegzés:

Az adatfelvétel mind a négy határon túli régióban azonos időszakban, 1997 júliusában történt.

Mintavételi módszerként úgynevezett kvótás mintaalakítási módszert használtunk. A kvótás mintavételi módszer lényege, hogy a statisztikai jellemzők alapján – a vizsgált közösségek kistérségei, településtípusok, nemek, életkorcsoportok és iskolai végzettség szerinti megoszlásai szerint – úgy választjuk ki a megkérdezetteket, hogy az említett jellemzők eloszlása ugyanolyan legyen a mintában, mint az alapsokaságban.

Megjegyzés: Mivel a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya egyik határontúli magyar közösség körében sem haladja meg az 5%-ot – az erdélyi magyarság körében csupán 3,9% –, az eredeti mintában felülreprezentáltuk az értelmiségieket, hogy legyen kellő esetszám az értelmiségi csoport válaszainak értelmezéséhez. Az említett felülreprezentáltságból adódó mintaeltolódást utólagos súlyozási eljárással korrigáltuk.

A felmérés a Kárpát-medencében összesen 276 kutatási ponton zajlott, az erdélyi településminta a regionális megoszlásokat figyelembe véve, 57 településre terjedt ki.

A feldolgozásra került kérdőívek száma összesen 2091, ebből az erdélyi minta 639 érvényes esetszám.

Az interjúk minden kárpát-medencei magyar közösség körében – így Erdélyben is – azonos standard kérdőív alapján, a kiválasztott alanyok lakásán készültek.

² Összehasonlító szociológiai kutatások a határon túli magyarság körében, Régiótanulmányok, kézirat, Balázs Ferenc Intézet 1997–1998.

³ Ezek között említhetjük a kétnyelvű feliratokról és a kisebbségek anyanyelvi oktatásáról szóló sürgősségi kormányrendeleteket és a Magyar Konzulátus újrainyitását Kolozsvárott.

⁴ A BFI 1994 óta végez évi periodicitással megismételt szociológiai felméréseket négy kárpát-medencei magyar közösség körében: Felvidéken, Vajdaságban, Kárpátalján és Erdélyben.

⁵ Az RMDSZ ilyen fokú támogatottsága értelemszerűen nem ragadható ki abból az optimista közhangulatból, amely az RMDSZ kormányba lépését s még inkább a kisebbségek helyzetén javítani kívánó gyors intézkedéseket követte.

⁶ Megjegyezzük, hogy az RMDSZ támogatottsága az aktív szavazók körében az említett 93,2%-os átlagtól való kisebb mértékű, negatív irányú eltéréseket mutat a 35 év alattiak csoportjában (86,9%), a nagyvárosi válaszolók körében (86,4%) és a dél-erdélyi/bánáti régióban (84,9%).

⁷ Akár az általános életszervezési értékek szerinti metszetben, akár a nemzeti identitástípusok vonatkozásában vagy regionális különbözőségek mentén vizsgáljuk az RMDSZ szavazótáborát, differenciált és rétegzett társadalmi összképet kapunk (Vö. Szociológiai felmérés az erdélyi magyarság értékrendjéről 1995, 1997, BFI)

⁸ Az aktív szavazók (akik biztosan vagy valószínűleg elmennének szavazni) aránya összesen 598 (41 megkérdezett nem szavazna).

⁹ A román államba vetett bizalom szignifikáns különbségeket mutat mind régiók, mind településtípus, mind pedig iskolai végzettség szerinti bontásban:

– Míg a dél-erdélyi/bánási régióban a megkérdezettek 60%-a szerint a romániai magyarság jogainak kivívásában számíthat a román államra, addig ez az arány a tömbben 29,6%.

– A román államba vetett bizakodás a kisvárosokban élők 52%-át, míg a nagyvárosi megkérdezetteknek csupán 21%-át jellemzi.

– Számít a román államra az általános iskolai végzettségűeknek 51%-a, az értelmiségieknek pedig mintegy 35%-a.

¹⁰ Nyitott kérdésben vizsgáltuk, nem voltak előre megadott válaszok.

¹¹ 1997 júliusában azok között a politikusok között, akikben a megkérdezettek leginkább megbíztak, a legtöbben Frunda Györgyöt (17,6%), Markó Bélát (15,2%), Emil Constantinescu államfőt (14,3%) jelölték meg.

¹² Az 1994-es felmérésről megjelent Sorbán Angella–Formanek Ferenc: *Kelet-európai kisebbségi kényszerpálya. Magyarság és Európa 1994/10.*

¹³ Az elmondottak miatt 1998 őszére tervezett újabb kutatásunk során különös figyelmet szentelünk majd a bemutatott „feltétlenül optimista” elvárások összehasonlító vizsgálatának.

¹⁴ Beta=-0,110, Sig T=0,042

¹⁵ Beta=0,264, Sig. T=0,000

¹⁶ Az erdélyi magyar értelmiség értékrendjét kárpát-medencei összehasonlító keretben külön tanulmányban elemezzük.

¹⁷ A többi (felvidéki, vajdasági, kárpátaljai) határon túl élő magyar kisebbség tagjai a tárgyalt területeken életviszonyaik egyértelmű romlásáról számoltak be (mind 1995-ben, mind 1997-ben).

¹⁸ Erre már utaltunk az általános közéleti érdeklődést bemutató részben, azzal a megállapítással, hogy a kisebbségi problémáktól való elfordulás az értelmiségiek körében is hangsúlyos: adataink szerint a közéleti aktivitásról lemorzsolódnak látszik az (eleddig „részét vevő”) értelmiség mintegy 10%-a.

¹⁹ A kérdéskörrel kapcsolatban lásd Sorbán Angella: *Értelmisségek az RMDSZ-ről*. Korunk 1993/3; Sorbán Angella–Dobos Ferenc: *Szociológiai kutatás az erdélyi magyarság értékrendjéről*. BFI 1995 (kézirat).